UYGARLIK TARİHİ

Editör: İsmail Güven

Ömer Adıgüzel
Ümüt Akagündüz
Mehmet Akalın
Mehmet Suat Bal
Burak Çalışkan
İbrahim Güner
Gürcan Gürgen
İsmail Güven
Mehmet Ali Kaya
Mustafa Metin
Ahmet Ocak
Eyüp Sarıtaş
Mustafa Uyar
Hasan Ünder
Turgut Yiğit

PEGEM AKADEMİ

6. Baskı

Editör: Prof. Dr. İsmail Güven

UYGARLIK TARİHİ

ISBN 978-9944-919-23-4

Kitapta yer alan bölümlerin tüm sorumluluğu yazarlarına aittir.

© 2016, Pegem Akademi
Bu kitabın basım, yayın ve satış hakları
Pegem Akademi Yay. Eğt. Dan. Hizm. Tic. Ltd. Şti'ye aittir.
Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri,
kapak tasarımı, mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik, kayıt
ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz.
Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır.
Okuyucularımızın bandrolü olmayan kitaplar hakkında
yayınevimize bilgi vermesini ve bandrolsüz yayınları
satın almamasını diliyoruz.

1. Baskı: Eylül 2005, Ankara
6. Baskı: Mart 2016, Ankara

Yayın-Proje Yönetmeni: Seher Reyhani
Dizgi-Grafik Tasarım: İsa Çam
Kapak Tasarımı: Didem Kestek

Baskı: Sarıyıldız Matbaacılık Ltd. Şti
İvogsan Ağaç İşleri Sanayi Sitesi 523. Sk. No:31
Yenimahalle-ANKARA
(0312 395 99 94)

Yayıncı Sertifika No: 14749
Matbaa Sertifika No: 23593

İletişim

Karanfil 2 Sokak No: 45 Kızılay / ANKARA
Yayınevi: 0312 430 67 50 - 430 67 51
Yayınevi Belgeç: 0312 435 44 60
Dağıtım: 0312 434 54 24 - 434 54 08
Dağıtım Belgeç: 0312 431 37 38
Hazırlık Kursları: 0312 419 05 60
İnternet: www.pegem.net
E-ileti: pegem@pegem.net

ÖNSÖZ

"Bir insan için hafıza neyse bir toplum için de tarih odur. Hafızasını kaybetmiş insanlar nevrotik, tarihini hatırlamayan toplumlar da hafızasını kaybetmiş insanlar gibidir". Tarih aslında bugünümüze nasıl geldiğimizin cevaplarını verir. Bugün, eski çağlara göre birbiryle daha fazla etkileşime giren ve birbirine bağlı ulusların bulunduğu bir dünyada yaşıyoruz. Farklı kültürel mirasa ve görüşe sahip bireyler eskisine oranla daha yakın ve daha fazla ilişki kurmaktadırlar. Dünyanın herhangi bir yerindeki sosyo-ekonomik ya da askeri değişim başka bölgelerdeki toplumları daha fazla etkilemektedir. Örneğin, çevre kirliliği, nüfus artışı ve diğer sorunlar artık bir bölgenin değil dünyanın sorunu olmaktadır. Petrol, elektronik fast-food kültürü gibi tüketim alışkanlıkları toplumların ve ülkelerin yaşam standartlarını köklü biçimde değiştirmiştir. Bunun da ötesinde, tarihin hiçbir döneminde olmadığı kadar farklı din ve dünya görüşleri aynı bölgede yaşanmaktadır. Hiçbir toplum dünyadaki yerinin farkında olmadan yaşayamamaktadır.

Bugünkü durum aslında temel olarak tarihsel gelişmelerin ve uygarlıkların gelişmesinin doğal bir sonucudur. Özellikle dünyanın farklı bölgelerinde ve 16.yy'da Avrupa'da meydana gelen değişmeler ve bunların etkileri uygarlık tarihine yeni bir yön verdi. Uygarlığın beşiği olan Asya, Uzakdoğu, Mezopotamya ve Ön Asya uygarlığın lokomotifi olma özelliğini Avrupa ve Amerika'ya kaptırdı. Yeni dünya düzeni ve uygarlıklar çatışması gibi kavramlar ışığında uygarlık tarihi yeniden yazılmaya başladı ve yeni bir yön kazandı. Değişen bu dünyada toplumlar birbirine yaklaştıkça ortaya çıkan sorunların çözümünde insanların birbirini daha iyi anlaması ön koşul haline geldi. Uygarlık tarihinin okunması bu sorunların çözümünde yararlı bir araç olarak kabul edilmeye başlandı. Farklı uygarlıklardan gelen insanların farklılıklarının kavranması ve kabul edilmesi uygarlık tarihinin önemini birkez daha ortaya çıkardı. Bu nedenle uygarlık tarihi kitabı yazılırken özellikle dinler tarihi ve farklı kıtlarda ortaya çıkmış olan önemli uygarlıkların başat ögelerine de yer verildi. Antik çağ ile modern çağ arasındaki geçiş ve bağlantılara önem verildi. Böylece tarih okuryazarlarının yeni bir anlayışla tarihi yorumlamaları sağlanmaya çalışıldı. Bu eser oluşturulurken beklenen ancak geçmişimizi iyi yorumlarsak bugünü iyi anlayabileceğimiz anlayışından yola çıkıldı. Bu anlamda eserin her kuşaktan ve meslekten kitleye yararlı olacağı beklenmektedir.

Oldukça büyük ilgi gören kitabımızın dördüncü baskısı gözden geçirilmiş ve bazı bölümler yeniden oluşturulmuştur. Alan uzmanı olan ve birinci elden kaynaklara dayalı çalışmalar yapan bilim insanlarının katkıları kitabımızın niteliğini daha da yükseltmiştir. Okuyuculara yararlı olması dileğiyle…

Editör: Prof. Dr. İsmail Güven

BÖLÜMLER VE YAZARLARI

1. Bölüm: Tarih Öncesi ve Uygarlık

Tarih Öncesi Devirler ve Tarih Devirleri

Prof. Dr. İsmail Güven, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi*

Uygarlık ve Uygarlık Tarihi Öncesi

Prof. Dr. Gürcan Gürgen, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi*

Uygarlık, Kültür ve Güncel Sorunlar

Prof. Dr. Hasan Ünder, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi*

2. Bölüm: Ön Asya Uygarlıkları

Mezopotomya Tarihi ve Uygarlığı

Öğr. Gör. Burak Çalışkan, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi*

Eski Mısır

Prof. Dr. İsmail Güven, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi*

3. Bölüm: Anadolu Uygarlıkları

Hititler

Prof. Dr. Turgut Yiğit, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi*

Frigler

Uzman Mustafa Metin, *Anadolu Medeniyetleri Müzesi*

Urartular

Uzman Mehmet Akalın, *Anadolu Medeniyetleri Müzesi*

Lydialılar

Prof. Dr. Turgut Yiğit, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi*

Ionialılar

Prof. Dr. Turgut Yiğit, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi*

4. Bölüm: Akdeniz Uygarlıkları

Ege ve Eski Yunan Uygarlığı

Prof. Dr. Mehmet Ali Kaya, *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi*

Roma Uygarlığı

Prof. Dr. Mehmet Ali Kaya, *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi*

5. Bölüm: Yakın Doğu Uygarlıkları

Prof. Dr. İsmail Güven, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi*

6. Bölüm: Uzak Doğu Uygarlıkları

Çin Kültürü

Doç. Dr. Eyüp Sarıtaş, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi*

Hint Uygarlığı

Prof. Dr. İsmail Güven, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi*

7. Bölüm: Türk Uygarlığı Tarihi

Doç. Dr. Mehmet Suat Bal, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi*

8. Bölüm Orta Çağ

Orta Çağ: Tarihsel Süreç ve Kavramlar

Doç. Dr. Mustafa Uyar, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi*

İslam Dünyasında Kültür, Sanat ve Düşünce

Doç. Dr. Ahmet Ocak, *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi*

9. Bölüm: Yeni ve Yakınçağ

Coğrafi Keşifler ve Sonuçları

Prof. Dr. İsmail Güven, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi*

Rönesans

Doç. Dr. Ömer Adıgüzel, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi*

Reform

Prof. Dr. İsmail Güven, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi*

Sanayi Devrimi ve Sanayileşme

Yrd. Doç. Dr. Ümüt Akagündüz, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi*

Fransız Devrimi

Prof. Dr. İsmail Güven, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi*

10. Bölüm: Amerika ve ABD

Yrd. Doç. Dr. Ümüt Akagündüz, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi*

11. Bölüm: Uygarlığın Temel Taşları

Prof. Dr. İbrahim Güner, *Muğla Üniversitesi Eğitim Fakültesi*

İÇİNDEKİLER

Önsöz iii
Bölümler ve Yazarları iv
İçindekiler vii

1. BÖLÜM
TARİH ÖNCESİ VE UYGARLIK
(ss: 1-42)

Giriş 1
Tarih Öncesi Devirler ve Tarih Devirleri **2**
Tarih Öncesi Devirler 2
Tarih Devirleri 3
Tarih ve Uygarlık Tarihi 4
Tarih Anlayışları 4
Tarihin İşbirliği Yaptığı Bilim Dalları 5
Uygarlık ve Uygarlık Tarihi Öncesi **6**
Evren ve Dünya 7
Dünya'nın Jeolojik Tarihi 8
Dünyanın İlk Dönemleri 10
Hadean 10
Prekambriyen 10
Paleozoik (I. Jeolojik Zaman) 14
Mezozoik (II. Jeolojik Zaman) 18
Senozoik (III. Jeolojik Zaman) 20
Kuaterner (IV. Jeolojik Zaman) 23
İnsan Yeryüzünde 24
Kaynakça 27
Uygarlık, Kültür ve Güncel Sorunlar **28**
Kültür ve Uygarlık Nedir? 28
Irmak Vadisi Uygarlıkları'ndan Eksen Çağ'a 32
Uygarlıklar Çatışması 34
Batı Uygarlığı ve Diğer Halklar 36
Uygarlık ve Türkler 38
Uygarlık İyi Bir Şey Midir? 40
Kaynakça 42

2. BÖLÜM
ÖN ASYA UYGARLIKLARI
(ss: 43-84)

Mezopotamya Tarihi ve Uygarlığı **43**
Sümerler 45
Akadlar 50
Babilliler 52
Mezopotamya Uygarlığı 55
Mezopotamya'da Yönetim Şekilleri 55
Hukuk 56

Sosyal Hayat ... 57
Ekonomik Hayat ... 59
Dil, Bilim, Edebiyat ... 61
Dini Hayat ... 62
Sanat ... 63
Kaynakça ... 64
Eski Mısır ... **65**
Eski Mısır Nasıl Ortaya Çıkmıştır? ... 65
Eski Mısır Uygarlığı ve Coğrafya ... 65
Mısır Medeniyetinin Başlıca Özellikleri ... 66
Arkaik Çağ ... 68
Sülaleler Öncesi Dönem ... 68
Eski İmparatorluk ... 70
Yeni İmparatorluk ... 74
Teb ve Karnak ... 75
Sanat ve Mimari ... 78
Sonuç ... 82
Kaynakça ... 83

3. BÖLÜM
ANADOLU UYGARLIKLARI
(ss: 85-148)

Hititler ... **85**
Giriş ... 85
Siyasal Tarih ... 87
Erken Hitit Çağı ... 87
Eski Hitit Dönemi ... 88
Yeni Krallık Dönemi ... 94
Uygarlık ... 99
Geç Hitit Devletleri ... 110
Kaynakça ... 112
Frigler ... **113**
Siyasal Tarihi ... 115
Dil ve Yazı ... 119
Mimari ... 120
Kaya Anıtları ve Midas Şehri ... 122
Başkent Gordion ... 124
Ölü Gömme Geleneği ... 126
Frig Sanatı ... 128
İnanç ve Ana Tanrıça Kybele ... 130
Kaynakça ... 133
Urartular ... **134**
Erken Urartu Tarihi: Beylikler Dönemi ... 135
Klasik Urartu Tarihi ... 136
Urartularda Din ... 137
Urartu Sanatı ... 138
Kaynakça ... 139
Lydialılar ... **140**
Siyasal Tarih ... 140
Uygarlık ... 143
Ionialılar ... **145**
Siyasal Tarih ... 145
Uygarlık ... 147

4. BÖLÜM
AKDENİZ UYGARLIKLARI
(ss: 149-216)

Ege ve Eski Yunan Uygarlığı **149**
Girit: Ege'nin İlk Uygarlığı 149
Eski Yunan Uygarlığı 154
Mikenler (Akalar) 154
Mikenlerin Sosyo- Politik Yapısı ve Dini 155
Yunan Kolonizasyon Çağı 158
Atina: Tiranlık, Reformcular ve Demokrasi 160
Sparta: Asker Devlet 163
Yunan Alfabesi ve Dini 164
Ticaret , Ekonomi ve Köle İş Gücü 166
Mimari, Sanat, Edebiyat ve Felsefe 167
Perslerle Savaşlar 170
Büyük İskender ve Hellenistik Çağ Uygarlığı 171
Makedonya'nın Yükselişi ve Büyük İskender 171
Helenistik Kültür Merkezleri 173
Edebiyat ve Felsefe 175
Bilim 176
Roma Uygarlığı 178
Kuruluşundan Cumhuriyet'in Sonuna Kadar Roma 178
İtalya'nın İ.Ö. 2 ve 1. Binyıllarda Etnik Yapısı ve Roma'nın Cumhuriyet Dönemi 178
Batıda Genişleme 180
Doğuda Genişleme 181
Roma Cumhuriyeti'nin Yönetimi 183
Plebslerin Zaferi 187
Ekonomik, Sosyal ve Siyasal Değişim 188
Edebiyat, Sanat ve Dinde Değişim 193
Güçlü Liderler Dönemi: İç Savaşlar 195
Erken İmparatorluk (Principatus) Dönemi 198
Augustus Dönemi (İ.Ö.27-İ.S.14): Yeni Rejim Principatus 198
Augustus'un Halefleri: İulius-Claudius Hanedanı 201
Flavius Hanedanı 202
Beş İyi İmparator Dönemi 202
Severus Hanedanı 203
Üçüncü Yüzyıl Bunalımı 205
Roma Uygarlığının En Parlak Dönemi 206
Geç Roma İmparatorluğu: Gerileyiş Ve Çöküş 209
İmparator Diocletianus ve Sonrası 209
Roma Hukuku 210
Hıristiyanlar 212
Germenler ve Hunların İstilaları ve Roma Uygarlığının Sonu 213
Kaynakça 214

5. BÖLÜM
YAKIN DOĞU UYGARLIKLARI
(ss: 217-230)

Pers Uygarlığı **217**
Siyelk Uygarlığı 217
Elam Uygarlığı 218
Ahemenî (Akamanış) İmparatorluğu 219
Helenistik Ara Dönem 221
Arsakî Partları 221
Sasanî İmparatorluğu 222
Pers Sanatı ve Mimarisi 224
Kaynakça 229

6. BÖLÜM
UZAK DOĞU UYGARLIKLARI
(ss: 231-272)

Çin Kültürü **231**
İlkel Toplum 232
Xıa Shang ve Zhou Hanedanları Dönemi 234
İlbahar-Sonbahar Savaşan Beylikler ve Han Dönemi 237
Üç Devlet Jin,Güney-Kuzey Sui, Tang Hanedanı Dönemi 244
Beş Dönem-On Ülke Liao, Jin, Yuan Dönemi 251
Ming, Qing Döneminde Toplumsal Yapı 257
Kaynakça 263
Hint Uygarlığı **265**
İndus Uygarlığı 266
Ari Hindistan 266
Hindistan İmparatorlukları 268
İslamın Damgası 270
Kaynakça 272

7. BÖLÜM
TÜRK UYGARLIĞI TARİHİ
(ss: 273-308)

Türk Uygarlığı Tarihi **273**
Giriş 273
Türk Adı ve Anlamı 274
Türk Uygarlığının Doğuşu ve İlk Uygarlıklar 274
İslamiyet'ten Önceki Dönem Türk Uygarlıkları 278
İlk Türk Devletleri'nde Kültür ve Uygarlık 280
İslamiyet'in Kabulünden Sonraki Dönem Türk Uygarlıkları 288
İlk Türk-İslam Devletlerinde Kültür ve Uygarlık 289
Kaynakça 307

8. BÖLÜM
ORTAÇAĞ
(ss: 309-378)

Orta Çağ: Tarihsel Süreç ve Kavramlar ***309***
Kavimler Göçü ve Cermen İstilâsı 313
"Avrupa'nın Babası" Charlemagne 314
Avrupa'ya Yönelen İstilâlar 316
Bizans İmparatorluğu 318
X. ve XI. Yüzyıllarda Batı Avrupa 320
Krallar ve Krallıklar 322
Din ve Kilise 323
Manastır Kültürü 328
Haçlı Seferleri ***329***
Toplumsal Huzursuzluk ve Dinî Ayrışmalar 332
Kilise Reformu 333
Şehirler 334
Feodalizm 336
Eğitim, Bilim ve Teknolojik Buluşlar ***341***
Kaynakça 350
İslam Dünyasında Kültür, Sanat Ve Düşünce ***351***
İslam'ın Doğuşu ve Yayılışı 351
İslam Dünyasındaki İlmi Gelişmeler 355
Türklerin İslam Dünyasına Dahil Olması 361
Selçuklular ve İlmi Gelişmelere Katkıları 364
Haçlı Seferlerinin Başlaması 368
Türkiye Selçukluları Dönemindeki İlmi Gelişmeler 368
Osmanlı ve İslam Dünyası 371
İslam Medeniyetinin Avrupa'ya Etkileri 375
Kaynakça 378

9. BÖLÜM
YENİ VE YAKINÇAĞ
(ss: 379-434)

Coğrafi Keşifler ve Sonuçları ***379***
Coğrafi Keşiflerin Nedenleri 379
Coğrafi Keşiflerin Sonuçları 381
Doğuş (Rönesans) Döneminde Bilim 384
On Yedinci Yüzyılda Bilimsel Devrim 388
Kaynakça 393
Rönesans ***394***
Ortaçağ'dan Kalkınmaya 396
Toplumsal Düzen: Sınıflar ve Gerilimler 398
Devletlerin İlerlemesi 399
Rönesansı Yaratan Hareket: Sanat 402
Kaynakça 411
Reform ***412***
Reform Nasıl Geldi 412
Reformun Yükselişi 414

Hareketin Yayılması....416
Reformun Birliği ve Çeşitliliği....417
Reformla Kurulan Belli Başlı Kiliseler....420
Kaynakça....421
***Sanayi Devrimi ve Sanayileşme*....422**
Kaynakça....431
***Fransız Devrimi*....432**
Kaynakça....434

10. BÖLÜM
AMERİKA VE ABD
(ss: 435-468)

***Amerika ve ABD*....435**
Amerika Uygarlıkları ve Amerika Kıtası'nın Keşfi....435
Mayalar....437
Aztekler....438
İnkalar....439
Amerika Birleşik Devletleri....443
Avrupalı Göçmenlerin Kuzey Amerika'ya Yerleşmesi ve Kolonilerin Ortaya Çıkması....443
Amerikan Bağımsızlık Savaşı....447
Amerika Birleşik Devletleri'nin Kurulması ve Monroe Doktrini....449
Amerikan İç Savaşı ve Kölelik....453
İç Savaş Sonrasında Amerika Birleşik Devletleri'nin Yeniden Yapılanması....459
Kaynakça....468

11. BÖLÜM
UYGARLIĞIN TEMEL TAŞLARI
(ss: 469-510)

***Uygarlığın Temel Taşları*....469**
Ateş....469
Metalik Madenler....472
Yazı....474
Takvim....477
Pusula....480
Basımcılık....481
Buhar Makinesi....483
Demiryolu....486
Petrol....488
Yapay Maddeler....489
Görüntü ve Ses Kaydı....490
Elektrik Enerjisi....493
Radyo....497
Yarıiletken Aygıtlar....500
İnternet....502
Genetik....502
Kaynakça....505
***Sonu Olmayan Serüven: Uygarlık*....507**

SANAYİ DEVRİMİ VE SANAYİLEŞME*

İnsanlığın bugünkü düzeyine ulaşmasında önemli roller oynayan dönüm noktaları vardır. Sanayi Devrimi, bu dönüm noktalarından birisidir. Önceki yüzyıllar ile karşılaştırıldığında 19. yüzyıl ve sonrasının tarihin en hızlı değişim, dönüşüm yıllarını kapsaması ve insanın büyük ölçüde bu dönemde doğaüstündeki hâkimiyetini arttırması Sanayi Devrimi ile mümkün olmuştur. Coğrafi Keşifler sonrasında, kadim dünyanın ticaret merkezlerine denizcilik alanındaki gelişmeler vasıtasıyla yerleşen Avrupalı devletler, üretim ve tüketimi arttıran kapitalist ve merkantilist politikalardan yararlanarak hem burjuvazi ekseninde hem de devlet ekseninde belli bir sermaye birikimine ulaşmışlardır. Bilim ve teknik alanında yaşanan yeniliklerin bu sermaye birikimiyle bütünleşmesi, yüksek üretim değerlerine nasıl ulaşabiliriz sorusunu yanında getirerek, Batı'nın diğer uygarlıklarla karşılaştırıldığında daha zengin bir mali, ekonomik altyapıya sahip olmasını sağlayan sanayileşmeyi yaratmıştır.

Sanayi Devrimi ile sermaye kendisini çevreleyen zincirlerden kurtularak, sürekli bir mal ve hizmet artışı yaratabilmekteydi. Doğanın, ekonomi üstündeki arz-talep dengesini belirleyen temel unsur olmaktan çıktığı bu süreçte, sanayi ile bilim-teknik arasındaki ilişki ekonomide belirleyici olmaya başlamıştır (Hobsbawm, 2000). Burjuvaziyi ortaya çıkaran kapitalizm, dinamik bir ekonomik etkinlik olarak sanayileşmenin ilk habercisidir. Yeni tutum ve kurumlar geliştiren kapitalizm, ekonomik çıkarların kontrol edilebilmesi ve geliştirilebilmesi için gereken sermayenin oluşturulmasında ve daha rasyonel bir biçimde kullanılmasında rol oynamıştır (Bilton & Bonnett, 2008).

Sanayi Devrimi öncesi Avrupa tarihine baktığımızda Avrupa'da mutlakiyetçiliğin etkisi altında merkezi yapıların kuvvetlendiğini, devlet ve bürokrasinin kendinden önceki feodal düzeni tasfiye edecek şekilde, ülke yönetimlerinde söz sahibi olduklarını görmekteyiz.Yani ulus-devlet oluşumları için gereken altyapı, 15. yüzyıldan itibaren şekillenmeye başlamıştır. Ulus-devlet altyapısının bu biçimleniş sürecinde merkezi orduların, liberal düşünürlerin ve burjuvazinin etkisi bulunmaktadır.Bu noktada Sanayileşme 15.yüzyılla başlayan sürecin hem sonucu hem de daha da derinleşmesini sağlayan temel unsurudur. Sanayi Devrimi ile birlikte Rönesans ve Aydınlanma dönemlerinin uzantısı olan modern bilgi ve bilim daha sistemli bir şekilde ekonomi ile bütünleşmiştir. Böylece ekonomik faaliyetlerde yerel unsurların yerini ulusal ve uluslararası pazarlar almaya başlamıştır.(Deane, 2000).

---

* Bu bölüm Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Öğretim Üyesi, Yrd.Doç.Dr.. Ümüt Akagündüz tarafından hazırlanmıştır.

Sanayi Devrimi ilk kez İngiltere'de ortaya çıkmış, buradan diğer ülkelere devrimin yöntemleri, teknikleri hızla yayılmıştır. Genelde kabul gören görüş devrimin 1760'larda belirgin hale gelmiş olduğu yönündedir. Oluşumu uzun sürsede devrim genellikle 1760-1830 yılları arasında İngiltere'de yer alan değişiklikleri tanımlamaktadır.Ancak bu tarih aralığı içinde sıçrama tahtası olarak, 1780'leri seçmek daha doğrudur. Çünkü devrimin ortaya çıkışında ve hızlanışında, 1780 sonrası İngiltere'sinde yaşanan iktisadi, sosyal ve tekniksel değişmeler önceki yılların birikimini harekete geçirerek bir kalkış noktası yaratmıştır (Hobsbawm, 2000; Kinder & Hilgemann, 2006; Woodruff, 2010). Bu süreçte İngiltere'yi başat unsur haline getiren dinamikler diğer ülkelerle karşılaştırıldığında onun özgünlüğünü netleştirmektedir. Zengin demir ve kömür kaynakları, gelişmiş taşıma ve ulaşım sistemi, kapitalist yapıya pek çok ülkeden daha fazla entegre olmuş kredi ve bankacılık sistemi, liberalizimden destek alan düşünce sistemi, genişleyen işgücü sermayesi, daha hırslı ve yetenekli burjuvazi sınıfı, protestanlıktan gelen çalışma ahlakı, sürekli artan nüfusu ve Adam Smith (1723-1790)'in serbest piyasa ekonomi kritiği bu dinamiklerdir (Woodruff, 2010).

Aydınlanma döneminin bilimsel ve düşünsel gelişmelerine dikkat ettiğimizde Fransa'nın bütün ülkelerden daha önde olduğunu söyleyebiliriz. İngiltere, bu noktada pragmatikliğinin güzel örneklerinden birisini sergilemekteydi. Sanayi Devrimi'ni yaratan ilk gelişmelere şöyle bir baktığımızda bunların gösterişsiz olduklarını görmekteyiz, çünkü Sanayi Devrimi'nin gerçekleşebilmesi için düşünsel bir incelik gerekmemekteydi. Nitekim Devrim'in teknik yenilikleri olan uçan mekik, iplik büküm aleti, masura makinesi kendi atölyelerinde deneyler yapan zeki zanaatkarların icatlarıdır. 1764'te iplik eğirme makinesini bulan James Hargreaves (1720-1778) bir dokumacıydı, 1769'da su tezgahını bulan Richard Arkwright (1733-1792) bir berber ve peruk imalatçısının oğluydu; 1779'da çıkrık makinesini tasarlayan Samuel Crompton (1753-1827) bir ip eğiriciydi, 1787'de dokuma sürecini mekanize hale getiren Edmund Cartwright (1743-1823) bir kasaba papazıydı. 1784'te James Watt'ın (1736-1819) bulduğu devrimin en karmaşık aleti olan buhar makinesi bile, bilinen fizikten daha fazlasını gerektirmemekteydi (Hobsbawm, 2000; Woodruff, 2010).

İngiltere'de Sanayi Devrimi öncesinde yaşanan bir tarım devriminin olduğunu unutulmamalısır. İngilizler sağlam idari ve iktisadi sistemlerini, 1650-1750 yılları arasında tarım alanında gerçekleştirdikleri yeniliklerle taçlandırmışlardır. Mekanik teknikler, suni gübreler, kurutma ve sulama projeleri ziraai alandaki yeniliklerden bir kısmıdır. Zirai gelişmeler sayesinde İngilizler, ileriki yılların sanayi nüfusunu besleyip sanayileşmeyi finanse eden, bir ortama sahiptiler ve tarım başarılı bir sanayileşme için gereken sermayenin büyük bir kısmını sağlamaktaydı. Uluslararası ticaretin kazandığı yoğunlaşma da diğer ülkelerden ziyade

İngiltere'nin işine yaramaktaydı. 17.yüzyıl ve sonrasında artan ticari potansiyelden en fazla yararlanan toplum olan İngilizler, uluslararası ticaret sayesinde sanayileşmesi için gereken hammadeyi bolca dışardan satın alabildiği gibi mamul ürünlerini de rahatça satabilmekteydi. (Deane, 2000)

Uluslararası ticaret İngiltere'de, sinai ve zirai genişlemeyi finanse etmeyi kolaylaştıran ekonomik bir fazla yarattı. Liverpool, Glasgow, Manchester, Birmingham bunların hepsi de gelişimlerini uluslararası ticarete ve sanayileşmeye borçludurlar. Demiryollarının tam olarak faaliyete geçmediği dönemde İngiltere, taşımacılık konusunda da diğer ülkelere görece daha şanslıydı. Kentler geliştikçe, karayollarının yanında alternatif taşımacılık yöntemleri de kendisini göstermeye başlamış, kanallar tam bu noktada İngiliz ekonomisinin gelişmesi için ihtiyaç duyulan ortama katkıda bulunmuştur.Kanallar sayesinde insan ve hayvan gücünden büyük tasarruflar sağlanmış, taşımacılıktan kâr elde eden bir ekonomik sınıf şekillenmiştir. Malların ülkenin her tarafına düzenli bir şekilde akmasını sağlayarak kanallar, harhangi bir anda yoldaki malların hacmini azaltarak bozulma ve soygunlardan kaynaklanan kayıplardan kısmen kurtulmayı mümkün kılmışlardır (Deane, 2000, Hobsbawm 2003). Bu arada 1756-1763 yılları arasındaki Yedi Yıl Savaşları'nın etkisi de unutulmamalıdır. Savaşlar sonrasında imzalanan Paris Antlaşması ile İngiltere, Hindistan ve Kuzey Amerika'da Fransa'ya karşı giriştiği uzun soluklu mücadeleden galibiyetle ayrılan taraf olmuştur. Bu galibiyet, Kuzey Amerika'da olmasa da Hindistan'da İngiliz hakimiyetini pekiştirerek bu ülkenin İngiliz pazarı haline gelmesi için gereken koşulları yaratmıştır. İnglitere, Hindistan'ın muazzam kaynaklarını sanayisini geliştirirken kullanacaktır (Sander, 2008). Sanayileşmeye giden süreç içinde merkantilizmin oynadığı rolü de unutmamalıdır. Avrupa'da, merkezi devletlerin feodaliteyi tasfiye etmesi, merkezi orduların şekillenişinde belirleyici olmuştur. Tabi bu merkezi orduların ihtiyaçlarının karşılanması için merkezi otoritenin gelir kaynaklarına ihtiyacı bulunmaktaydı. Bunun içinde merkezi hazinenin zengin olması, gelir-gider dengesinde açık vermemesi gerekmekteydi. Zenginliği belirleyen ölçüt ise altın ve gümüştür. Merkezi hazinede ne kadar çok altın ve gümüş varsa bir ülke o kadar zengindi. Bu sebeple devletler, bütün ekonomik sistemlerini hazineye olabildiğince fazla altın ve gümüş dahil edip bu altın ve gümüşün olabildiğince az bir şekilde hazineden çıkışı üstüne kurmuşlardır. Bunu gerçekleştirebilmek yerli üreticiyi desteklemekten ve dışarıya çok fazla mal satıp, çok az mal almaktan geçmekteydi. Bu sayede Batı Avrupa'da yerli sermayesi güçlenen, merkezi otoritenin varlığına bağlı olan, devrim için gereken altyapıyı hazırlayan ekonomik çevreler şekillenmiştir. 17. ve 18. yüzyılar boyunca bitmek bilmeyen savaşlar, merkantilist ekonomilerin güçlenmesini sağlayarak Batılı ekonomilerin yükselişine katkıda bulunmuştur. (Erdem, 2009; Hançerlioğlu,2003; Kennedy, 2002)

Sanayi Devrimi iki aşamalı bir süreç içinde değerlendirilmiştir. Devrimin başlangıcından 1870'lere kadar devam eden sürecinde, sanayileşmenin başta İngiltere olmak üzere Batı Avrupa ile kısmende olsa ABD'ye yayıldığını görmekteyiz. Tabi bu yayılım öyle ülke ülke olmaktan ziyade bölgesel olmuştur. Makine kullanımı yaygınlaşmış, tekstili merkeze alan büyük fabrikalar ortaya çıkmıştır.1820'lerde buharla çalışan birkaç dokuma tezgahı işleten bir kişi, elle çalışan bir kişinin ürettiğinin yirmi katını üretebiliyordu.Tek bir lokomotif yüzlerce yük beygirini gerektirecek malı, çok daha hızlı taşıyabiliyordu (Kennedy, 2002: 188). Kömür bu dönemde fabrikaların temel enerji kaynağıdır. İngiltere zaten zengin kömür yatakları sayesinde sanayisine ivme kazandırmıştı. 19. yüzyılın ortalarında İngiltere, yılda yarım milyon tonluk kömür üretimiyle tüm dünya devletlerinin ürettiğinin beş katı kömüre sahipti. Kömür ile teknolojinin bütünleşmesi önemli ulaşım araçlarından birisi olan demiryolunu ve lokomotifi yanında getirdi. İşin açıkçası demiryolu olmadan Sanayi Devrimi'ni düşünebilmek mümkün değildir. Demiryolu, devrimle özdeşleşmiş, sanayileşmenin etkilerinin hızla yayılmasına yardımcı olmuştur. İngiltere, 26.000 km'lik demiryolu hattıyla bu alanda yine birincidir. 1830-1850 yılları arasında demiryollarının ateşleyiciliği sayesinde demir üretimi 680.000 tondan 2.250.000 tona çıktı. Aynı aralıkta kömür üretimi de üç kat artarak 15 milyon tondan 49 milyon tona ulaştı. (Hobsbawm, 2000: 55; Kinder & Hilgemann, 2006; Sander, 2008)

Sanayileşmenin siyasi arenaya yansıyışı, önceki yüzyıllardan farklı bir Avrupa imajı yaratmıştı. Avrupa tarihinde, şehir devletlerinin ve ülkelerinin giriştikleri uzun soluklu savaşlar her zaman dikkat çekici olmuştur. Sanayileşmenin başlangıcında da 1800-1815 tarihleri arasındaki Napolyon Savaşları ekseninde, o zamana kadarki en büyük Avrupa savaşlarından birisi yaşanmıştır. Ancak 1815 Viyana Kongresi sonrasında işler değişmiştir. Avrupalılar kendi aralarında savaşmaya bir süre ara vermişlerdir. Çünkü Sanayi Devrimi'nin ilk etkileri artık kendisini küresel düzeyde hissettirecek boyutlara ulaşmış, Avrupalılar kendi aralarında savaşmak yerine diğer uygarlıkları sömürgeleştirme yolunu tercih etmişlerdir. Böylece 19.yüzyılın son çeyreğine yaklaşırken neredeyse Batı'nın sömürüsü haline gelmeyen bölge kalmamıştır (Ferro, 2002; Hobsbawm, 2000).

Devrim'in ikinci aşaması 1870'lerde başlamıştır. Sanayileşmeyle sömürgeciliğin bütünleşmesi sonrasında ortaya çıkan sermaye birikimi, siyasi konjoktürdeki gelişmelere de paralel olarak devrimin yeni bir sürece girmesine yol açmıştır. Bu dönemde bilim ve tekniğin sanayiye uygulanması belirleyici noktadır. Yeni icatların sanayiye uygulanmasıyla bir taraftan üretim kapasitesinde büyük artışlar yaşanırken, diğer taraftan da insan hayatını kolaylaştıran pek çok yenilik günlük hayata dahil olmuştur. Artık sanayi alanındaki gelişmelere, bireysel çabalardan ziyade devletin tüm olanaklarıyla desteklediği ve örgütlediği büyük zengin

kuruluşlar hakim olmuştur.Teknolojik süreçlerle sıkı ilişkiler kuran mühendisler ve bilim adamları tarafından çok iyi şekilde donatılmış labaratuvarlarda yürütülen araştırmalar, sanayileşmenin merkezindedir. (McNeill 2007; Sander, 2008) Pek çok modern sanayi kurumu, bilimsel gelişmelerin ışığı altında ortaya çıkmıştır. Almanya kimyasal madde ve elektirikte, içten yanmalı ve dizel motorların geliştirilmesinde; İngiltere sentetik boya, Besemer çelik dönüştürücüsünde; ABD ise telefon, elektirikli aydınlatma, ilk uçak, ilk seri üretim araba, ilk genel amaçlı bilgisayar ve ilk transistörün icadında rol oynamıştı. Bu ilk dalga sonrasında antibiyotik, moleküler biyoloji, genetik mühendisliği, nükleer füzyon, jet ve roketler, otomasyon, bilgisayar… sanayi-bilim ortaklığının sonucunda insanların ve devletlerin yaşamında yer edinmiştir (Woodruff, 2010). Sanayileşmenin ikinci aşamasında temel hammadde ve enerji kaynaklarında da değişiklik meydana gelmiştir. Kömür ve demirin yanında çelik, petrol, elektirik ve kimyasal maddeler de sürece dahil edilmiştir. Özellikle çeliğin yarattığı değişim muazzamdır. Çelik sayesinde, hem daha sağlam demiryolu hatları hem de daha sağlam binalar ve savaş araçları ortaya çıkmıştır.1850-1880 arasında 4 milyon tondan 18 milyon tona çıkan çelik üretimi , 1890'da 27 milyon 1900'de ise 41 milyon ton olacaktır. (Tanilli, 1997:146). Özellikle demiryolu, siyasetteki ve insan zihnindeki yerini bu dönemde tam olarak elde etti. 1860-1913 arasında, İngiltere demiryolu uzunluğunu iki katına, Fransa dört, Almanya altı katına çıkartmıştı. Demiryolları Tolstoy'dan Jack London'a değişen, sanayileşen dünyayı anlatan dönem edebiyatının temel simgelerinden birisi olmuştur. Yine Almanya ve Rusya gibi merkezi otoritesinde ulaşımdan kaynaklanan bölünmüşlükler yaşayan ülkeler, demiryolları sayesinde birliklerini sağlamış ya da merkezi devletlerini, bürokrasilerini kuvvetlendirmişlerdir. Lokomotiflerin hızı da bu arada artar. İngiltere'de 1850 yılında saatte ortalama 28 kilometre yapan lokomotifler 1880'de 74 kilometreye çıkmıştır. İletişimdeki gelişmeler de ulaşım alanındaki gelişmeler kadar önemliydi. 1837 yılında icat edilen telli telgraf döşenmesi kolay olduğundan Batı dünyasında hızla yayıldı.1866'da Atlantik'i boydan boya aşan ilk telgraf kablosu çekildi.1895'te ise Guglielmo Marconi'nin denemeleriyle ilk radyo frekansı çalışması yapıldı. Havacılıktaki gelişmeyse 1783'te Lyon'da ilk sıcak hava balonunun denenmesiyle başladı. Ama bu alandaki hızlı gelişmeler için 20.yüzyılı beklemek gerekecekti. Zeplingler başlarda havaya hakim durumdaydı. 1903'te Wright kardeşlerin petrolle çalışan insanlı uçuşu geliştirmeleriyle uçaklar tarih sahnesine adımlarını attılar.Ancak uçakların sanayileşmeye ve insanlığa katkıları için İkinci Dünya Savaşı ve sonrasını beklemek gerekecektir. Okayanuslardaki gelişmeler daha yavaş bir gelişim seyri izledi. Devrimin ilk aşamasında Robert Fulton, 1807 gibi erken bir tarihte ilk buharlı gemiyi yapmıştı. Ancak buharlı gemilerin taşımacılıkta yaygınlaşması için 19.yüzyılın son çeyreğini beklemek gerekecektir.Tabi okyanus taşımacılığındaki gelişemeler sadece gemi teknolojisindeki ilerlemelere paralel değildi. Gelişen tekniksel yenilikler ışında

1869'da Süveyş Kanalı, 1914'te ise Panama Kanalı açılmıştır (Armaoğlu, 2003; Davies, 2006; Dudley,1997; Kinder & Hilgemann, 2006; McNeill,2007; Sander, 2008; Tanilli, 1997).

1815 sonrasında başlayan sürecin milli birliklerini tamamlayarak hızla sanayileşen Almanya ve İtalya'nın sömürge yarışına dahil olmalarıyla farklılaşması, militarizmin ve emperyazlimin güç kazanmasında rol oynamıştır. Bu iki devletin, sömürgeler üstündeki mevcut statükoyu tanımayarak, bu statükonun kendi lehlerine uygun bir şekilde değiştirilmesini istemeleri dünya savaşlarına neden olmuştur. Öyleki Alman sanayisi hızla Doğu Avrupa ve Baltık ülkeleri üstünde hakim olmaya başlayınca, 1890-1914 tarihleri arasında Fransız, İngiliz ve Belçika yatırımları, Rus sanayisinin gelişimine katkıda bulunarak Alman yükselişinin karşısına Rusya'yı çıkartmaya çalışacaklardır. Sanayi Devrimi ile ortaya çıkan silah teknolojisi devletlerin, toplum üstündeki hakimiyetlerini arttırmalarına yardımcı olarak totaliter, militer yapıları da biçimlendirmiştir. Devletler, gelişen eğitim ve basım-yayım kuruluşları aracılığıyla bireyleri militaristleştirmişlerdir. Sanayileşmenin ilk aşamasının sonuçlarından birisi olan üretim fazlası ve bu fazlalıktan kaynaklanan 1873-1895 yılları arasındaki depresyon, ikinci dönem sanayi kuruluşlarının biçimlenmesinde dikkat çekici bir rol oynamıştır. Sanayileşmeyle gelen yeni makineleri alacak mali gücü olmayan küçük aile işletmeleri, tekelleşme tarafından yutulmuş, geniş çaplı tröstler,karteller ekonomik sisteme egemen olmuşlardır.(Davies, 2006; Kennedy, 2002; Sander, 2008).

Sanayi Devrimi'nin sonuçları ve etkileri, uygarlık tarihini dönüştüren olaylara ve gelişmelere yol açmış, insanlık bu devrim sonrasında tarihinin en hızlı farklılaşma sürecine girmiştir. Sanayileşme, en başta feodal sistemin tam olarak tasfiyesi için gereken altyapıyı hazırlamış, Rönesans-Reformla başlayıp Aydınlanma ve Fransız Devrimi'ne ulaşan laikleşmenin, daha geniş alanlara skolâstik felsefenin gücünü kıracak şekilde yayılmasını sağlamıştır. Artık, bilgi sadece ekonomik gücü yerinde olanları kapsayan, onların rahata ulaşmalarını, aydınlanmalarını sağlayan bir unsur değildir. Bilgi, değişen yenidünya düzeninde, milliyetçilik, sosyalizm, pozitivizm ışığı altında kitleye ulaşarak onu günlük siyasete dâhil eden anahtar güçtür. Kısacası sanayileşme, 15.yüzyılda başlayıp insanı yeniden düşünsel özgürlüğe kavuşturan Rönesans ve Reform'un, iktisadi dönüşüm paralelinde etkisinin daha da derinleştiği bir süreci ifade eder. Kitle, artık köye ya da toprağa bağlı olan, geçmişte olduğu gibi verilenle yetinen bir güç değildir. Tüm bunların ötesinde sanayileşme kitleyi, feodal sistemden kurtararak kapitalizmin ihtiyaç duyduğu emek gücü haline getirmiştir. Yani burjuvazinin yanında proletaryayı yaratmıştır. Proletarya, silinen eski zanaat yapılarından ya da kırsal kesimden göçmüş serften farklı durumdadır. Bu yeni emek gücü fabrika sistemine dâhil olan uzmanlaşmış, belirli gün ve saatlerde, belirli ücret karşılığında çalışan; haklarını elde edebilme ve ça-

lışma koşullarını düzenleyebilmek için sendikalar etrafında örgütlenen bir güçtür. Ama bu güç, burjuvaziyle karşılaştırıldığında derin bir eşitsizliğin kıskacındadır.

Avrupa'da ortalama maddi koşullar gelişmekteydi; fakat bir tarafta inanılmaz zenginlik diğer tarafta ise inanılmaz yoksulluk bulunmaktaydı. Aslında maddi olarak kalkınan, psikolojik olarak ise Freud'u yaratan bir ortam söz konusuydu. İşte bu ortam, burjuvazinin düşünce akımı olan liberalizmin karşısına, kapitalist sistemi eleştiren sosyalizmi çıkartacaktı. Marks (1818–1883) ve Engels (1820–1895), sanayileşmenin ekonomik ve sosyal boyutlarını inceleyip burjuvazi ve mülkiyet karşıtı Marksist terminolojiyi yaratarak tarihsel materyalizmden yararlanan bir devrim ideolojisi oluşturmuşlardır. Sanayileşme öncesinin emek gücü kaderci olduğu için kendisine verilen görevi günlük ihtiyaçlarının karşılanması, güvenliğinin sağlanması koşuluyla yerine getirmekteydi. Oysa sanayileşme sonrasının emek gücü, patronun kendisine uygun gördüğü ücreti ve çalışma saatlerini körü körüne kabul eden bir tip değildir. Sosyalizmden hareket eden işçiler, sabotaj, işe devamsızlık, aşırma ve hayallere dalma yoluyla hem gayri resmi biçimde hem de sendikacılık ve diğer politik etkinlikler biçiminde daha örgütlü tarzda tepki gösterdiler. Bu direniş çalışma koşullarının değiştirilmesine katkıda bulundu (Bilton & Bonnett, 2008; Erdem, 2009; Hobsbawm,2003; Tanilli, 2006).

Bu yeni sınıfsal yapıda kadının yeri ise bir önceki döneme göre daha farklıdır. Geleneksel yaşam biçiminde kadının aile içindeki görevi daha belirgindir. Ancak sanayileşmeyle birlikte yeni sürece kadın sadece işçi olarak dâhil olmamakta, geleneksel anne ve hizmetçi rolüne de devam etmekteydi. Yani kadın sadece proletarya-burjuvazi ayrımından kaynaklanan sorunlarla boğuşmuyor, bunların ötesinde fiziki güçsüzlüğü ile de boğuşuyordu. Elbette gelişen sanayi ve bilgi toplumunda kadın, modern dünyada kendisini daha rahat ifade etmesini sağlayan siyasal ideolojileri de geliştirecek, feminizm ortaya çıkacaktır. Bu arada ulus devletlerin merkezi gücü haline gelen burjuvazi de kendi içinde alt, orta ve üst olarak ayrılmış durumdaydı. Özellikle orta sınıf dikkat çekmektedir. Bu orta sınıfın en yaygın özelliklerinden birisi evde hizmetçi çalıştırmasıdır. İngiltere örneğinde hizmetçilerin sayısı 1851'de 900.000 iken 1871'de 1,4 milyona çıkmıştır. Bu arada burjuvazi, kendi giyim tarzını yaratarak dünya ölçeğinde kendisini diğer sınıfsal yapılardan ayırmaktaydı. Burjuvazi gömlek ve kasketi ile dolaşan halk adamından redingotu ile ayırır kendini, iskarpinleri, bağcıklı potinleri ya da ince deriden çizmeleri ve kravatı vardır. (Davies, 2006; Hobsbawm,2003:145; Tanilli,1997).

Sanayileşme zirai üretimdeki ve tıptaki gelişmelere paralel olarak hızlı bir nüfus artışına da yol açtı. Artış özellikle gelişen ülkelerde kendisini hissetirmiştir.Avrupa'nın nüfus artışı doğal artışa bağlıydı. Avrupa nüfusu 1750'de 140 milyonken, 1800'de 187 milyona, 1850'de 266 milyona çıktı; Asya'nın 1750'de 400 milyon olan nüfusu, yüzyıl sonra bir patlama göstererek yaklaşık 700 milyona

yükseldi. (Hobsbawm, 2000) Nüfus artışının iki temel etkisi dikkat çekicidir. Bunlardan ilki göç olgusudur. İlk etapta köyden kente göç ilerleyen süreçte ise ülkeden ülkeye göç yaşanmıştır. İkinci olgu ise şehirleşmedir. Gelişen yeni teknikler sayesinde kentler, 19.yüzyıldan itibaren hızla büyümeye başladı. Sanayileşmenin getirdiği yeni iş olanaklarının kentlerde toplanması zaten iç göçün temel nedeniydi. Fransa'da,1846-1896 nüfus sayımlarında, kentsel artış 6.379.000 kişidir; ilgi çeken nokta bu sayının 3.261.000 köyden kente göçten kaynaklanmasıdır (Tanilli; 1997:13). 1871'de nüfusu 100.000 çok olan Alman kenti sayısı 8 taneydi. Bu sayı 1900'de 33'e 1910'da 48'e yükselmiştir. (Sander, 2008:215) Ancak, bu iç göç ve şehirleşme 19.yüzyıl kentlerinin karanlık bir ortama sahip olmasında belirleyici oldu. Ülkeler gelişiyordu; ama gelir dağılımındaki adaletsizlik, çocuk işçi problemi, insanlık dışı çalışma saatleri ve kenar mahallelerin acınası durumu gelişimin niteliğini açığa çıkartmaktaydı. Kentlerde artan yoksulluğun yarattığı yeni organize suç biçimleri, profesyonel polis gücü fikrini ve polisiye romanları yarattı. Göçün dışsal boyutu ise çok daha farklı sonuçlara yol açtı. Özellikle ABD, gelişen sanayisi için ihtiyaç duyduğu iş gücünü, dört bir taraftan gelen göçmenlerden yararlanarak karşılayıp Amerikan vatandaşlığı kavramını yarattı. 19.yüzyılın son çeyreğinde sadece Avrupa'dan ABD'ye 25 milyon göçmen gitmişti. Şehirleşme sanayileşme paralelinde modern anlamda tüketiciyi de yaratmıştır. Tatil günlerinin belirginleşmesiyle dinlenmeye ayrılan günlerin düzenli hale gelmesi, şehirlerde zengin eğlence mekanlarının ortaya çıkmasına sebep olmuş, bu da tüketimin şekil değiştirmesiyle sonuçlanmıştır. Mağazalar, müzik salonları, barlar, birahaneler, sinemalar ticari kentsel boş zaman kültürünün gelişimine katkıda bulunmuştur. Artık sanayileşmenin önce ülkesel bazda daha sonra ise küresel bazda kontrolsüzce tüketen kitlelerinin ortaya çıktığını görmekteyiz (Bilton&Bonnett, 2008; Davies, 2006).

Sanayileşme dendiğinde ele alınması gereken bir başka kavram ise modernleşmedir. Batı'nın 15.yüzyıldan itibaren fikirsel, sosyal ve ekonomiksel açıdan farklılaşması, sanayileşme sonrasında hem daha üst boyutlara ulaşmış hem de diğer uygarlıklara yayılmıştır. Özellikle 19.yüzyıldan itibaren Batı kendisini gelişen, çevresinde bulunan uygarlıkları ise geri kalan olarak tanımlamıştır. Zaten bu tanımlama sömürgecilik ve sonrasındaki emperyalizm bağlamında Batı'nın diğer uygarlıklara yayılmasını sağlayarak Batı'da ilk sanayi toplumunu oluşturmuştur. Burada sanayi toplumu tarıma dayalı geleneksel toplumlardan, makine üretimine ve mal mübadelesine dayanan topluma geçişi ifade eder. Bu toplumda çatışma ve gerilemeler vardır; ancak bunlar sanayi düzeninin sunduğu maddi refah ve geleneksel kısıtlamaların gevşemesiyle dengelenebilmektedir. Bu toplum, ayrıca parlementer hükümetin egemen olduğu iki ya da daha fazla partinin, siyasal iktidar için birbirleriyle yarıştığı bir toplumdur. Batılı düşünce sistemini almak, Batılı gibi

giyinmek, Batılının hayatını kolaylaştıran teknik yenilikleri takip etmek, modernleşmenin anahtarı olarak görüldüğünden Batı dışı toplumlar, geri kalmışlıklarını Batı ile özdeşleştirerek modernleşmenin batılı olmaktan geçtiğine inanmışlardır. Böylece Batı dışı toplumlarda bir Batı'yı yakalama ya da geleneklerine bağlılık çerçevesinde ona direnme kaygısı ortaya çıkmıştır. Japonya, Batı karşısında direnebilmek için Batı'yı anlama yolunu seçerek, modernleşme sürecine girmiş, Batı'nın tekniğini, sanayisini onun altında yatan düşünceyi de alarak 20.yüzyılın Batı dışı en büyük ekonomisi, askeri gücü haline gelmiştir. Çin'de ise durum çok daha farklı gelişmiş, mandarinlerin gelenekçi düşüncesi, Batı'ya karşı onu reddetme noktasında bir direniş yaratarak bu ülkeyi 20.yüzyılın ortalarına kadar süren iç ve dış çatışmalara maruz bırakmıştır. Türkiye gibi 20.yüzyıla yarı sömürge olarak giren ülkelerdeyse modern topluma dahil olma kaygısı geleneklerle, modern değerler arasında bir çatışma yaratarak kültürel ikiliğin sınırlarının genişlemesine sebep olmuştur (Aron, 1974; Bilton&Bonnett, 2008; Davies, 2006; Erdem, 2009; Kinder & Hilgemann, 2006).

Sanayi Devrimi ve sonrasında başlayan sanayileşme süreci, günümüzün bilimsel, tekniksel, toplumsal, siyasal ve ekonomiksel gelişmelerinin belirleyici unsurudur. Sanayileşmeyle birlikte insanoğlu bugünkü seviyesine ulaşmıştır. Yeni araştırmalar, keşifler sayesinde bir yandan bilgisayar, internet diğer yandan ise çeşitli hastalıklara çare bulan tıbbi gelişmeler, yaşamımıza dahil olarak onu kolaylaştırmışlardır. Özellikle bilgi teknolojisinde yaşanan hızlı gelişmeler ışığında ulusların, toplumların bütünleşmesi ve insan kavramının daha derin irdelenmesi, sanayileşme sürecinin günümüze yansımalarındandır. Elbette sanayileşmenin, militarizmle iç içe geçmesi sonrasında yaşanan iki dünya savaşının etkileri unutumamalıdır.

Sonuç olarak, sanayileşme sürecinin bilim ve teknik alanındaki gelişmeleri kapitalizm ekseninde günlük yaşamın kolaylaştırılmasında rol oynamaktadır. Ancak yenilikler, keşifler sadece daha ileri televizyonlar, bilgisayarlar ya da cep telefonlarının üretilmesiyle sınırlı kalmamaktadır. Silah sanayisinin yüksek üretim düzeylerine ulaşmasında, biyolojik ya da kimyasal yeni silahların üretilmesinde ve bunların satılmasında, sanayileşme sürecinin doğrudan katkısı bulunmaktadır. Görüldüğü üzere sanayileşmenin insan hayatına getirdiği ya da getireceği olumlu,olumsuz değişmeler ve gelişmeler bulunmaktadır. Ancak burada önemli olan toplumların bu olumlu,olumsuz değişmeleri ve gelişmeleri çözerken gösterecekleri iradedir.

Kaynakça

Armaoğlu, F. (2003). *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914).* Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Aron, R. (1974). *Sanayi Toplumu*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

Bilton, T., & Bonnett, K. v. (2008). *Sosyoloji*. Ankara: Siyasal Kitabevi Yayınları.

Davies, N. (2006). *Avrupa Tarihi*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Deane, P. (2000). *İlk Sanayi İnkılabı.* Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Erdem, T. (2009). *Feodaliteden Küreselleşmeye:Temel Kavram ve Süreçler*. Ankara: Lotus Yınevi.

Ferro, M. (2002). *Fetihlerden Bağımsızlık Hareketlerine Sömürgecilik Tari*hi. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Giddens, A. (2008). *Sosyoloji*. İstanbul: Kırmızı Yayınları.

Hobsbawm, E. (2000). *Devrim Çağı 1789-1848*. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Hobsbawm, E. (2003). *Sanayi ve İmparatorluk*. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Kennedy, P. (2002). *Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Kinder, H., & Hilgemann, W. (2006). *Dünya Tarihi Atlası Başlangıçtan Fransız Devrimi'ne Kadar*. Ankara: ODTÜ Yayıncılık.

Kinder, H., & Hilgemann, W. (2006). *Dünya Tarihi Atlası Fransız Devrimi'nden Günümüze* . Ankara: ODTÜ Yayıncılık.

McNeill, W. H. (2007). *Dünya Tarihi*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Moores, C. (1997). *Burjuva Avrupa'nın Kuruluşu*,. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Sander, O. (2008). *Siyasi Tarih: İlkçağlardan 1918'e*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Tanilli, S. (2006). *Uygarlık Tarihi*. İstanbul: Alkım Yayınevi.

Tanilli, S. (1997). *Yüzyılların Gerçeği ve Mirası:19. Yüzyıl İlerlemenin Çelişmeleri*. İstanbul: Adam Yayınları.

Woodruff, W. (2010). *Modern Dünya Tarihi*. İstanbul: Pozitif Yayınları